

Anatol EREMIA. *Studii de sociolingvistică și onomastică*. Ediție jubiliară. Chișinău: Tipografia Poligraf, 2016, 284 p.

Volumul de față, semnat de doctorul habilitat în filologie, profesor cercetător Anatol Eremia, reunește, prin analiza de fapte și fenomene concrete, importante studii de sociolingvistică și onomastică, incluzând și pagini cu referire la biobibliografie și aprecieri, fericit prilej pentru OMAGIU la 85 de ani. Culegerea completează cifra numeroaselor sale lucrări științifice, dintre care 25 de monografii, dicționare, îndreptare informative și normative: *Nume de localități* (1970), *Contribuții la studiul formării cuvintelor* (1979), *Tainele numelor geografice* (1986), *Străzile Chișinăului. Nume vechi, nume noi* (1992), *Unitatea patrimoniului onomastic românesc* (2001), *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici* (2006), *Localitățile Republicii Moldova. Ghid informativ-documentar* (2008 și 2009, în colaborare), *Județul Cahul. Dicționar enciclopedic* (2016), *Atlas hidronimic. Republica Moldova* (2016, în colaborare) ș.a.

În Republica Moldova investigațiile în domeniul celor două ramuri ale onomasticii – toponimia și antroponomia –, grație cercetătorilor Maria Cosniceanu, Albina Dumbrăveanu, Anatol Eremia, Magdalena Lungu, Viorica Răileanu, Lilia Stegărescu, se desfășoară de ani buni la Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei (anterior Institutul de Limbă și Literatură, apoi Institutul de Lingvistică).

Toponimia, subiectul dominant de investigație al domnului A. Eremia, reprezintă „graiul nevorbit al pământului”, „istoria nescrisă a țării” (p. 57). Toponimele reflectă momente din istoria neamului, din viața oamenilor, îndeletnicirile, obiceiurile, viața lor socială, locul vechilor așezări omenești, contactele între populațiile conlocuitoare, posibilitățile de exprimare ale limbii la un moment dat. Ele fac parte din *Lexicul* idiomului vorbit, cuvintele din graiul viu înfățișând comori de imaginație și de gândire. Or, limba ca factor de reflectare a realității și ca instrument de comunicare este creația cea mai semnificativă a fiecărui popor.

Domeniu interdisciplinar, onomastica preocupă, într-un fel sau altul, și pe dialectolog, etnolog, istoric, etnograf, geograf. Deosebit de strânse sunt legăturile între onomastică și sociolingvistică, preocupată de relațiile dintre limbă și societate, de varietățile diastratice, specifice unor grupuri socio-culturale de vorbitori.

În compartimentul **Sociolingvistică** (cinci articole, p. 9-56), anticipat de *Cuvânt-înainte*, o prefață condensată semnată de acad. N. Corlăteanu (2005), sunt puse în evidență dovezi convingătoare ale unității de limbă română și istorie. În plan toponomastic, afirmă autorul, unitatea etnolingvistică se manifestă sub mai multe aspecte: etimologic, lexical, derivațional, teritorial-geografic.

Din punct de vedere etimologic, numele topice existente în Basarabia sunt formate în majoritatea lor absolută pe baza lexicului și mijloacelor derivative proprii limbii române. Românești sunt și hidronimele preistorice moștenite de la populația autohtonă geto-dacă: *Dunărea, Nistru, Prut*. Aceste denumiri au la bază apelative specifice limbilor vechi indo-europene, dar ele au funcționat și în mediul glotic geto-dacic (p. 16). Din toponimia tracă (inclusiv geto-dacă) fac parte, de pildă, și denumirile *Argeș, Criș, Mureș, Olt, Siret, Someș, Timiș*. Numele topice de această origine sunt reprezentate, susține autorul, de aproximativ 900 de denumiri. Antroponimele traco-dace precum *Scorilo, Decibalus, Artila, Sadala* ș.a. sunt ceva mai numeroase (p. 18).

Fondul principal al nomenclurii topice din Basarabia și de la est de Nistru îl constituie numele de locuri și localități românești. Unitatea toponimiei românești de pe întreg masivul dacoromân se manifestă prin „modele și tipuri structurale identice”: *-ani/ -eni, -esti, -a (Boghiceni, Sărăteni, Brăviceni, Borzești, Mălăiești, Crihana*.

După cum bine se știe, limba se impune ca expresie a unității naționale, ca apartenență la aceeași naționalitate. Limba română este „însăși floarea sufletului etnic al românimii” (M. Eminescu). În Republica Moldova oficializarea limbii române și revenirea în istoricul an 1989 la alfabetul latin constituie o reală cucerire. Dar tentativa de a sprijini ideea, din rătăcire sau reavoință, că există o „limbă moldovenească”, deosebită de *limba română*, zămislită, chipurile, pe o bază dialectală moldovenească, este o gravă eroare și o absurditate. Substratul politic al problemei „limbii moldovenești” este evident (vezi: V. Pavel.

Limba română – unitate în diversitate. În: *Limba noastră-i o comoară...* Lecturi academice de Ziua Limbii Române, Chișinău, 2016, p. 52-62). *Limba scrisă și vorbită în graiul popular (deci nu doar varianta literară) în Republica Moldova este limba română*. Academia de Științe a Moldovei, prin decizia din 9 septembrie 1994 și respectiv din 28 februarie 1996 a confirmat opinia științifică argumentată a specialiștilor filologi din republică și de peste hotarele ei, potrivit căreia astăzi în spațiul estic romanic există o singură limbă – *limba română*. În adoptarea deciziei Academiei de Științe a Moldovei în formula *Denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este Limba Română*, amendament propus instanțelor abilitate ale statului, un rol determinant l-a avut acad. Silviu Berejan, director al Institutului de Lingvistică al A.Ș.M. la acea vreme.

Savanții n-au fost auziți. Articolul nr. 13 din Constituție nu a fost modificat. Nu s-a vrut astfel nici până acum, după cum s-a mai afirmat, promovarea de către parlamentarii noștri a limbii națiunii titulare: denumirea corectă a limbii oficiale și crearea condițiilor necesare pentru promovarea nestingherită a acesteia. De aceea, profesorul A. Eremia este pe deplin îndreptățit să se refere la „trista realitate” în legătură cu evenimentele ce s-au desfășurat de la 1994 încoace: buclucașul articol nr. 13 din Constituție; desființarea Departamentului de Stat al Limbilor, a cărei misiune era supravegherea funcționării limbii oficiale în toate domeniile de activitate umană; lichidarea cursurilor de învățare a limbii oficiale de către alolingvi. La acestea ulterior s-au mai adăugat alte „acțiuni instigatoare”: declararea a trei limbi de stat

în Unitatea Teritorială Autonomă Găgăuzia (rusa, găgăuza, româna) și în nerecunoscuta Transnistrie (rusa, ucraineana, româna); substituirea în instituțiile de învățământ a istoriei românilor; tolerarea actelor fățișe de românofobie etc. Legea privind limba oficială a statului, ce are funcțiile de comunicare interetnică, nu este respectată. Vorbind despre „patimile limbii române în autonomii”, autorul menționează că românii moldoveni se simt „străini în propria țară”. În instituțiile publice locale se vorbește numai rusește (p. 42-44). Lingviștilor le revin mari sarcini de răspundere: să realizeze opere de valoare sub aspect teoretic și aplicativ-practic, care vor contribui la integrarea conlocuitorilor într-o societate comună, consolidată (p. 39). Sunt expuse unele opinii și cu privire la „motivația lingvistică: aspecte sociale, culturale, istorice”. Numele topice la origine sunt motivate real.

În compartimentul **Onomastică** (9 studii, p. 57-212) sunt dezvoltate și expuse teme științifice privind premisele teoretice în studiul toponimiei, valorificarea patrimoniului onomastic național, identitatea toponimică românească, hidronimia prutonistreană, ortografierea numelor geografice și alte probleme.

Toponimiștii au activat în câteva direcții principale: 1) înregistrarea numelor topice prin anchete de teren și din surse documentare, 2) publicarea materialelor și studiilor de toponimie, 3) valorificarea patrimoniului toponimic național. Cu un chestionar special (A. Eremia. *Chestionar toponimic*, 1997) au fost efectuate anchete de teren în majoritatea localităților din Republica Moldova, în parte și în satele românești din regiunile limitrofe ale

Ucrainei. În cadrul Institutului de Filologie au fost fondate *Fișierul toponimic general* și *Cartoteca termenilor entopici*. Asemenea investigațiilor dialectologice (de-a lungul Prutului nu s-au constatat izofone și izomorfe, iar în majoritatea cazurilor, nici izolexe. Izoglosele celor trei arii dialectale – de nord, centrale și sudice – au direcția est-vest), s-a stabilit că unitățile entopice „nu urmează cursurile râurilor Siret, Prut și Nistru” și nu formează „frontiere lingvistice” pe aceste ape, ci le intersectează pe perpendiculară, ariile entopice și toponimice respective fiind condiționate „de specificul vorbirii populare locale” (p. 59). Sunt abordate chestiuni referitoare la specificul numelor proprii în raport cu apelativele din lexicul comun.

Procesul de renaștere națională a impulsivat restabilirea nomenclaturii topice pentru unele orașe și sate, revenindu-se la denumirile lor vechi, în locul celor impuse: *Cupcini, Hâncești, Ialoveni, Șoldănești* în loc de *Kalininsk, Kotovsk, Kutuzovo, Cernenko* ș.a. A. Eremia și alți onomasticieni au coordonat lucrările de reglementare a microtoponimiei orașului Chișinău (străzi, bulevarde, piețe stradele).

În amplul capitol *Premise teoretice în studiul toponimiei* (62-88) sunt prezentate categoriile de toponime: *oiconime* (nume de localități), *hidronime*, *oronime* (numele formelor de relief), *floronime*, *zoonime* (*faunonime*), toponime *majore* și *minore*, este discutat *statutul toponimelor* în raport cu *statutul apelativelor* (a numelor comune), acestea privite sub aspect semantic, gramatical, derivațional, funcțional. Se ia în discuție problema motivării (la origine) a numelor topice și antroponimelor în raport cu apelativele, clase de cuvinte care nu se contrapun ca unități lexicale, ci se

întrepătrund și se completează reciproc (p. 69). Sunt relevate, de asemenea, unele aspecte ale raportului dintre toponimie și alte ramuri ale științei.

Cititorul interesat de originea toponimelor va afla și despre existența în literatura de specialitate a unor etimologii eronate, dar care își găsesc dezlegare corectă în paginile volumului de față. Se consideră astfel corecte tălmăcirile: *Tudora* < *Tudor*, *Crihana* < *Crihan* (derivate de la antroponime, cu formantul onimic – a).

Și pentru Chișinău, consideră autorul, s-a propus un etimon credibil, și anume, apelativul românesc, astăzi ieșit din uz, *chișnău/ chișinău* „izvor”, înrudit cu *chișnă/ chișină* „sursă de apă”, acestea fiind considerate reflecții ale lat. *pissiare* „a țâșni”, „a izvorî” (p. 91). *Căpriana*, sat în r-nul Strășeni, reprezintă un nume modificat prin etimologie populară (după apelativul *capră*) a denumirii inițiale *Chipriană* < *Chiprian*, etimon antroponimic (p. 92).

Prin conținut și formă, în ansamblul ei, toponimia din Basarabia este românească. Rusia țaristă și autoritățile sovietice au denaturat enorm nomenclatura topică basarabeană. Multe din satele apărute în cursul sec. al XIX-lea au fost denumite rusește (*Alexandrovka*, *Mihailovka* etc.), iar numelor românești în *-ani/ -eni* și *-ești* li s-au înlocuit formanții (*Briceni* – *Briceanî*, *Râșcani* – *Râșcanî*). Onomasticienii, oamenii de cultură din Republica Moldova au depus eforturi demne de luat în seamă pentru reglementarea scrierii numerelor topice și revenirea la denumirile tradiționale istorice ale satelor și orașelor din republică. S-au cercetat și s-au publicat materiale informative cu privire la denumirile identice sau etimologic înrudite din România și

Republica Moldova: *Căușeni* (Tighina) – *Căușeni* (Neamț); *Dumbrăvița* (Bălți) – *Dumbrăvița* (Botoșani, Brașov, Iași, Vaslui ș.a.). Autorul respinge cu argumente întemeiate „teoria migratoare” cu referire la identitatea de nume (p. 103-105). Migrația în spațiul dacoromân a unor grupuri de oameni de la vest sau nord-vest spre est, considerăm noi, e doar una din consecințele, nicidecum cele mai importante, care au determinat apariția de nume topice identice sau înrudite etimologic, de „sate gemene”.

Tezele teoretice susținute pe diverse teme și discutate în paginile culegerii sunt însoțite de material factologic extrem de bogat, variat, convingător, ceea ce se referă și la *hidronimia* dintre Prut și Nistru, proiect la care s-a lucrat în ultimii ani în cadrul Institutului de Filologie al AȘM (vezi p. 112-126), la *termeni geografici populari*, entopicele (p. 127-143).

Nu a rămas în afara atenției cercetătorului avizat nici fauna carpatină în onomastica și tradițiile populare românești (p. 144-158). Zoonimicele *bour* și *taur*, precum și derivatele lor antroponimice, stau la baza unor nume topice actuale (*Boura*, *Boureni*, *Poiana Bourilor*, *Tăureni*), prenume sau nume de familie vechi (*Bour*, *Bourel*, *Ion Boureanu*). La fel se poate spune și despre numele generic *vultur* (*Vultur Arbore*, *Ilie Vultur*, *Grigore Vultureanu*). Onomastica și obiceiurile populare sunt considerate pe bună dreptate monumente istorice spirituale.

În fine, toponimia pruto-nistreană dispune și de nume topice care îi vizează pe etnicii stabiliți prin părțile locului (*Bulgărica*, *Greceni*, *Lipoveni* < *filipoveni*, *Ruseni*, *Tătărești*, *Vadul Turcului*, *Movila*

Cazacilor, Lunca Huțanilor, Orac < orac „seceră”, nume tătăresc și alte toponime etnonimice). Câteva exemple de „toponime migratorice”, consecințe ale mișcărilor de populație românească în spațiul carpato-danubiano-pontic: *Ardeleni, Munteni* (în Moldova din dreapta Prutului); *Brătușenii Noi* (Edineț) sau *Codru Nou* (Telenești), denumiri formate în urma mișcării de populații locale. Sunt înregistrate și explicate numeroase antroponime care reflectă ocupațiile meșteșugărești din trecut (*Barcagiu, Beschieru, Cărăușu, Chetraru, Rotaru, Sitaru*).

Volumul se încheie cu un *Breviar bibliografic. Profil științific*, semnat de L. Stegărescu; *Bibliografie selectivă*

(2001-2016); *Omagieri; Referințe, aprecieri* (Cu referire la activitatea științifică și lucrările editate).

În rezumat, rod al unor investigații întemeiate pe analiza sincronică și diacronică a unor fapte și fenomene concrete din domeniul onomasticii, lucrarea semnată de A. Eremia, lingvist notoriu cu o neclintită verticalitate, reprezintă o realizare meritorie sub aspectele teoretic și aplicativ și îndeamnă la o consultare atentă pe specialiștii și cititorii interesați de patrimoniul toponimic și antroponimic național.

Vasile PAVEL
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)